

Ірина Слюсаренко

РЕСТАВРАЦІЇ МОНАРХІЇ В ІСПАНІЇ В ХІХ–ХХ СТОЛІТТЯХ ЯК ВИЯВ ФЕНОМЕНУ КОНСЕРВАТИВНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: ПОДІБНОСТІ Й ВІДМІННОСТІ

Одним із важливих аспектів для з'ясування сутності реставрації династичної форми правління у Іспанії ХІХ та ХХ ст. є дослідження етапів розвитку феномену консервативної революції. З метою визначення порядкової структури тих етапів, які проходять реставрації, звернемося до теоретичних напрацювань Карла Маннгейма, зокрема до його ідей стосовно рівноваги системи¹, впливові на неї доцільних та недоцільних дій², а також визначимо роль чинників, які впливали на систему³.

Тривимірною концептуалізацією К. Маннгейма допоможе з'ясувати вплив на рівновагу реставрацій доцільності або недоцільності тих дій, за допомогою яких вони реалізовувалися, а також визначити причини, що давали змогу відновити династичну форму правління та впливали на стабільність реставрації, її тривалість та вкоріненість⁴.

Відповідно до цієї концептуалізації дослідимо два основні етапи реставрації: підготовчий (підготовку до реставрації та сам

¹ Mannheim K. *Towards the Sociology of the Mind*. London, 1952. P.76.

² Ibid. P. 74.

³ Ibid. P. 78.

⁴ Див. ширше про прикладне застосування ідеології традиційного консерватизму в соціології знання Карла Маннгейма наші праці: Валігурська І. Ю. Реставрація династичної форми правління в країнах Європи в ХVІІ–ХХ століттях як соціально-політична та історіософська проблема : автореф. дис. ... канд. істор. наук / Інститут української археографії та джерелознавства НАН України. Київ, 2008. 20 с.; Ї ж. Концепція традиційного консерватизму в соціології знання Карла Мангейма. *Філософія гуманітарного знання: соціокультурні виміри* : Матеріали міжнародної наукової конференції 26–27 жовтня 2007 р. Чернівці, 2007. С. 219–221.

процес її втілення) та державотворчий (вплив подій та процесів на стабільність реставрації після її реалізації).

Також за концептуальну основу цієї роботи взято методологічні розробки, створені професором В. А. Потульніцьким та апробовані ним у низці наукових дослідницьких робіт⁵: «ідея – територія – альтернатива» та «концепція нації – роль території – бачення держави». У цьому дослідженні зазначені методологічні підходи застосовуються таким чином:

перша розробка – «реставрація династичної форми правління (ідея) – Іспанія (територія) – типи втілення реставрації, шляхи досягнення консолідації усіх іспанських політичних сил, шляхи вироблення компромісу між представниками політичних партій в рамках традиційної форми правління, існування або відсутність республіканської альтернативи (альтернатива)»;

друга – «шляхи та програмні засади досягнення під час реставрації національного консенсусу (концепція нації) – (острів, півострів, материк), ступінь можливих впливів та ізольованості від зовнішньополітичних чинників (роль території) – сприйняття реставрації соціальними класами, професійними групами, зовнішньополітичними чинниками та її втілення в юридичних актах – це – (бачення держави)».

Шляхом впровадження цієї методології та співвідношення з нею суті та специфіки обох реставрацій ми зацікавлені у пошуку відповідей на такі запитання:

1. Які спонукальні причини дали змогу відновити династичну форму правління, які причини впливали на стабільність реставрації, її тривалість і вкоріненість та які дії були в цьому контексті доцільними, з одного боку, і недоцільними, з іншого?
2. Якими були шляхи та програмні засади досягнення під час реставрації національного консенсусу і як впливало на проведення реставрації територіальне розміщення Іспанії? Яке під час обох реставрацій сформувалось відмінне бачення династичної держави представниками різних соціальних та

⁵ Potul'nyts'kyi V. Das ukrainische historische Denken im 19. und 20. Jahrhundert: Konzeptionen und Periodisierung. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. 1997. No. 45, S. 2–30; Potulnytskyi V. Jews and Jewish Theme in Ukrainian Historical Thought. *The Journal the Hebrew University of Jerusalem*. 2000. No. 3 (43). P. 5–36.

професійних груп, з одного боку, і зовнішньополітичних чинників, з іншого, та як це бачення було втілене у відповідних юридичних актах?

3. Які альтернативні відмінності прослідковувались під час обох реставрацій за типами втілення реставрації, процедурою проголошення реставрації, шляхами вироблення компромісу в рамках традиційної форми правління та методами стабілізації реставрації?

Розглянемо для цього послідовно специфіку у проходженні етапів реставрації, їх розвитку та вкорінення першої реставрації Бурбонів у Іспанії 1874–1931 років та другої іспанської реставрації Бурбонів у 1975–2014 роках.

I. Перша іспанська реставрація 1874–1931 років, її передумови та наслідки

Громадянська війна в Іспанії між представниками різних моделей розвитку республіканської форми правління, котра розпочалася в 1873 році, загострилася і тим, що на півночі Іспанії активізували свою діяльність прихильники «карлістської» ідеї розвитку монархії. Саме вони за підтримки французьких роялістів та католицького духовенства ⁶ розпочали війну 1872–1876 років за здобуття іспанського трону. Спроби ж розв'язати цю кризу, яка виникла в республіканській державі, шляхом здійснення чергового республіканського «пронунсіаменто» в січні 1874 року, призвели лише до розпуску Кортесів та введення прямого президентського правління, але аж ніяк не до стабілізації ситуації в республіці.

В умовах глибокої суспільної, політичної та економічної кризи в Іспанській республіці відповідальність на себе взяв принц Астурійський Альфонсо Бурбон. Наприкінці 1874 року він задекларував програму своїх майбутніх дій у Санхерстському маніфесті, де проголосив себе «справжнім іспанцем, добрим католиком та

⁶ Вебер Г. Всеобщая история : пер. с фр. Москва, 1893. Т. 15. Ч. 1. С. 712; Нова історія в документах та матеріалах / за ред. Н. М. Лукіна і В. М. Даліна. Вип. 1. Київ : Державне соціально-економічне видавництво України, 1935. С. 177.

лібералом»⁷. Оточення принца Астурійського прагнуло повернути монархію шляхом її проголошення у парламенті, що мало стати запорукою стабільності внутрішньополітичного розвитку.

«Пронунсіаменто», здійснений 29 грудня 1874 року, не був запланований заздалегідь прихильниками легітимної династії та самими іспанськими Бурбонами⁸, але громадянська війна та складна криза республіканської форми правління вимагали від армії взяти відповідальність за врегулювання державних проблем на себе⁹. Та обставина, що президент республіки генерал Серрано прийняв державний переворот та емігрував¹⁰, стала однією з передумов для безкровного переходу до монархічної форми правління в умовах громадянської війни.

Безкровний перехід від республіки до монархії став можливим також і завдяки півострівному географічному розташуванню держави, що сприяло політичній та економічній замкнутості Іспанії¹¹. Ця обставина не лише зумовлювала в ХІХ столітті слабкі позиції держави на зовнішньополітичній арені, а й той позитивний для реставрації факт, що внутрішні іспанські проблеми серйозно не зачіпали інтереси жодної із провідних європейських держав. Ці обставини й дали змогу військовим шляхом перевороту в умовах кризи республіканської форми правління здійснити в 1874 році реставрацію без активного та прямого втручання зовнішніх сил.

На підготовчому етапі реставрації у політичному житті іспанського суспільства діяли дві монархічні партії: 1) «альфонсисти», які виступали за монархію на чолі з Альфонсо Бурбоном; 2) «карлісти», які пропонували монархію на чолі з доном Карлосом з тієї ж Бурбонської династії. Діяла також і республіканська партія, більшість членів якої в кінцевому підсумку підтримала монархію через брак у республіканських іспанських лідерів програми ефективного розвитку.

⁷ История XIX века : пер. с фр. / под ред. Лависса, Рамбо. 2-е изд., доп. и испр. / под ред. Е. В. Тарле. В 8 т. Москва : ОГИЗ, 1938. Т. 5. С. 321.

⁸ Чума Б. П. Лібералізм у суспільно-політичному житті Іспанії у другій половині ХІХ століття : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Львів, 2004. С. 142.

⁹ Вебер Г. Всеобщая история. С. 713.

¹⁰ Там само; Пискорский В. К. История Испании и Португалии. Санкт-Петербург, 1902. С. 178.

¹¹ Аникеева Н. Е. Испания в конце XX – начале XXI века. *Новая и новейшая история*. Москва, 2006. № 2. С. 71.

Державницький етап першої іспанської реставрації розпочався з усунення військовим шляхом «карлістської» перспективи розвитку монархії¹². Той факт, що «альфонсисти» здобули остаточну перемогу лише в березні 1876 року, свідчить про широку підтримку монархічної альтернативи дона Карлоса в Каталонії та Біскаїї.

Паралельно з цим, за допомогою створення спільної комісії, котра складалася з прихильників ліберального та консервативного розвитку монархії, вдалося виробити компромісну конституцію¹³, яка поєднала принцип виборчого права з традиційною формою правління та проголосила Іспанію представницькою монархією. Важливим чинником для збалансування реставрації була штучно сформована та регульована система парламентаризму на основі двох повністю лояльних до династії та монархії політичних партій¹⁴. Також завдяки підтримці монархії Бурбонів з боку армії¹⁵ та католицької церкви в перші роки реставрації вдалося усунути можливість реалізації альтернативних варіантів державного розвитку.

Хоча стабільність реставрованої монархії була порушена династичною кризою 1885 року, проте політична криза, що виникла в результаті смерті короля, була невдовзі розв'язана шляхом укладення пакту між династією та двома лояльними до монархії партіями. Сама ж династична криза вирішилася природним для династичної держави шляхом, оскільки народження у королеви-регентші сина-спадкоємця відразу й зробило його королем Альфонсо XIII.

У внутрішній політиці, незважаючи на введення у 1890 році загального виборчого права для чоловіків, не було усунено таку форму політико-адміністративного розвитку країни, як система «касікізму», яка дозволяла здійснювати адміністративний тиск на виборців з метою отримання потрібних для правлячої партії результатів¹⁶. Ця система, яка міцно утвердилася у XIX столітті, давала змогу приводити до влади антизаконними методами почергово то консервативну, то ліберальну партію, що дозволяло штучно збалансовувати внутрішню політику¹⁷.

¹² Пискорский В. К. История Испании и Португалии. С. 177.

¹³ Конституция испанской монархии 30 июня 1876. Киев, 1905. С. 19.

¹⁴ Чума Б. П. Лібералізм у суспільно-політичному житті Іспанії у другій половині XIX століття. С. 124.

¹⁵ Там само. С. 112.

¹⁶ Там само. С. 146.

¹⁷ Там само. С. 159.

Разом з тим, виключені з політичної системи антимонархічні сили починають наприкінці XIX століття збільшувати свій вплив у державі. Перенісши свою стратегію на економічний фронт та змінивши засади економічного розвитку, вони створили нову загрозу для монархічної форми правління. Нею став організований робітничий клас із власною ідеологією – соціалізмом та анархізмом¹⁸, популярними саме в Іспанії. Це й призвело до виникнення зовсім нової, але економічно потужної перспективи розвитку держави – соціалістичної республіки.

Поразка Іспанії у війні зі Сполученими Штатами Америки в 1898 році та втрата більшості колоніальних володінь призвели до важкої суспільної кризи, яка поступово переросла і в низку політичних криз. Складний процес намагання знайти ефективнішу модель функціонування політичної системи у перші десятиліття XX століття, яка мала забезпечити стабільність монархії, не дав результатів¹⁹. Нову ефективну систему, яка б могла збалансувати інтереси різних лояльних до монархії сил, створити не вдалося, а економічні кризи, військові поразки у Марокко, активізація націоналістичних рухів у Біскаїї та Каталонії²⁰, а також республіканських рухів у великих містах, призвели до необхідності здійснення радикальних кроків для усунення загрози ліквідації монархії в Іспанії. В період з 17 травня 1902 року до 13 вересня 1923 року змінилося 34 урядові кабінети²¹.

У кризовий для монархії момент, традиційно для Іспанії, взяли владу в свої руки військові, здійснивши чергове «пронунсіаменто». 13 вересня 1923 року було проголошено диктатуру капітан-генерала Мігеля Прімо де Рівери-і-Орбанеху, маркіза Естелья (1870–1930), яка тривала з 1923 до 1930 року. Військовий диктатор проголосив про ліквідацію парламентаризму в Іспанії та призупинення дії Конституції 1876 року. Хоча не вдалося ані провести ефективні економічні

¹⁸ Там само.

¹⁹ Эпштейн А. Л. Консервативная партия Испании в социально-политической борьбе конца XIX – начале XX века (1898–1914 годы) : автореф. дис. ... канд. ист. наук. Москва, 1987. С. 21.

²⁰ Галан Х. М. Крушение монархии в Испании (1917–1931). Москва : Изд. соц.-эк. литературы, 1959. С. 17; Майский И. М. Испания: 1808–1917. Исторический очерк. Москва, 1957. С. 387.

²¹ Іваницька О. П. Альфонсо XIII – король парадоксів. Чернівці : Книги ХХІ, 2006. С. 109.

реформи²², ані уникнути поширення республіканських ідей навіть після переходу від військової до цивільної диктатури в 1926 році, проте завдяки встановленню диктатури вдалося продовжити життя монархії в Іспанії в першій третині ХХ століття ще на вісім років. Окрім того, генерал Прімо де Рівера заклав першу модель промонархічної по суті диктатури, повтореної в головних рисах незабаром генералом Ф. Франко.

Розуміння неефективності методів диктатури у подоланні кризи призвело до необхідності повернення до парламентської монархії та прийняття нової конституції, що й спричинило відставку генерала М. Прімо де Рівери на початку 1930 року²³.

З іншого боку, дії, спрямовані на повернення до представницької моделі монархії, не дали бажаного для монархічних кіл результату, оскільки сама монархія у більшості політичних сил Іспанії на 1930 рік ототожнювалася з ідеєю військової диктатури²⁴. Тому об'єднана республіканська опозиція, здобувши перемогу на муніципальних виборах у більшості міст Іспанії, проголосила 14 квітня 1931 року республіку. Король Альфонсо ХІІІ відмовився від спроб силою зброї придушити республіканський рух²⁵ та емігрував за межі Іспанії.

II. Передумови та наслідки другої іспанської реставрації

Процес підготовки другої реставрації іспанських Бурбонів був найбільш тривалим, оскільки апріорно передбачав застосування суто мирного типу відновлення монархії – еволюцію. Зважаючи на намагання диктатора Ф. Франко розробити під себе закон про успадкування і на його основі створити франкістську монархію, офіційний легітимний спадкоємець дон Хуан Бурбон 7 квітня 1947 року видав Ешторільський маніфест, який оголошував, що франкістський закон про успадкування не має юридичної сили

²² Пожарская С. П. Бурбоны в Испании. *Новая и новейшая история*. Москва, 1993. № 1. С. 153.

²³ Майский И. М. Испания: 1808–1917. С. 58.

²⁴ Ланабасо Анголо А. И., Коновалов А. М. Терроризм и этнополитические конфликты. *Из истории басков*. Кн. 1. Москва : Огни, 2004. С. 63.

²⁵ Пожарская С. П. Бурбоны в Испании. С. 153.

та ставить за мету змінити природу самої монархії в Іспанії ²⁶. Розуміючи, що монархічні кола Європи не дадуть йому можливості отримати нічого іншого, окрім наявної диктатури, Ф. Франко вирішив провести референдум щодо доцільності монархії взагалі. Виявилось, що іспанці на референдумі, який був проведений 6 липня 1947 року, 93 % голосів схвалили ідею відновлення монархічної форми правління ²⁷. Результати референдуму відобразилися у виданому 26 липня 1947 року «Законі голови держави про успадкування посади голови держави», в якому іспанська держава «відповідно до власної традиції проголошує себе конституційованою як королівство» ²⁸. Однак у зв'язку з тим, що не було визначено ані правлячу династію, ані особу короля в період з 1936 до 1969 року, Іспанія не була справжньою монархією, зважаючи на той факт, що нею може вважатися лише династична держава.

Разом з тим, диктатор відмовився від ідеї зведення на трон дона Хуана Бурбона, графа Барселонського, який своєю безкомпромісною позицією відмовляв диктатору навіть у половинній ролі у справі реставрації монархії, бо інші Бурбони, насамперед королева-мати, Вікторія-Євгенія (1887–1969), принцеса англійська та вдова короля Альфонсо XIII, остаточно не порвали з диктатором. Вони дали згоду на виховання принца Хуана Карлоса в Іспанії під доглядом і на основі програм, які планував та затверджував особисто Ф. Франко ²⁹. Він особисто очолив повернення принца на батьківщину його предків, і навчання Хуана Карлоса під наглядом диктатора розпочалося 1948 року. Остаточно принц поселився в Мадриді 18 січня 1955 року ³⁰. Знадобилося 21-річне виховання принца у псевдомонархічних установах, щоб диктатор міг особисто впевнитися, що свідомість принца еволюціонувала у потрібному напрямку. Своєрідним тестом тут стали події 1965 року.

²⁶ Престон П. Франко: биография / пер. с англ. Ю. В. Бехтина. Москва : ЗАО Изд-во Центрполиграф, 1999. С. 428.

²⁷ Там же. С. 432.

²⁸ Конституции буржуазных государств Европы / под ред. Г. С. Гуровича. Москва, 1957. С. 521.

²⁹ Пожарская С. П. Бурбоны в Испании. С. 165; Тепер Е. М. Из истории краха франкистского режима. *Iberica. Культура народов Пиренейского полуострова* / отв. ред. И. В. Степанов. Ленинград, 1983. С. 10.

³⁰ Пожарская С. П. Франсиско Франко. *Вопросы истории*. Москва, 2005. № 1. С. 73.

У листопаді 1965 року патріоти-монархісти, прихильники дона Хуана Бурбона, оголосили про те, що «вірні принципам національного суверенітету та історичного легітимізму, не обговорюють з верховним керівником режиму проблему престолоуспадкування, вважаючи єдиним законним претендентом на престол дона Хуана Бурбона»³¹. Хуан Карлос Бурбон відмовився поставити під положенням декларації³².

22 липня 1969 року Франко оголосив Хуана Карлоса своїм спадкоємцем із титулом короля. Його кандидатуру підтримали 491 член Кортесів, тоді як проти було – 19, а 9 – утрималися³³.

Офіційне визнання наступником каудильйо зобов'язувало принца дотримуватися трьох принципових моментів: 1) конституювання Іспанії як королівства почалося 18 липня 1936 року – дата-символ військового перевороту і тривалої диктатури Франко; 2) призначення Хуана Карлоса Бурбона спадкоємцем має забезпечити єдність та спадковість всього «Національного руху»; 3) відновлена у такий спосіб монархія не реставрується, а запроваджується³⁴. Тож каудильйо спромігся поєднати непоєднуване – створив франкістську монархію, яка не була напряму пов'язана з монархією Бурбонів першої третини ХХ століття.

Виконуючи протягом 1974 та 1975 років обов'язки голови франкістської держави, Хуан Карлос зі смертю в 1975 році диктатора не мав суттєвих проблем із наслідуванням влади. 22 листопада Хуан Карлос Бурбон став королем Іспанії. У своїй першій офіційній промові він сказав про початок нового етапу в розвитку держави та натякнув на необхідність змін в Іспанії³⁵. Позиція монарха забезпечила можливість мирної та поступової трансформації іспанської диктатури у спадкову монархію Бурбонів.

На підготовчому етапі реставрації в політичному житті іспанського суспільства дві групи монархістів розділилися за вибором,

³¹ Тепер Е. М. Из истории краха франкистского режима. С. 11.

³² Там же.

³³ Годлевська В. Ю. Реставрація монархії як фактору консолідації та стабільності іспанського суспільства в період постфранкізму (1975–1982 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. Вип. IV. Вінниця, 2002. С. 220.

³⁴ Іваницька О. П. Франко – каудильйо Іспанії. Чернівці : Книги ХХІ, 2006. С. 335.

³⁵ Речь короля. *Правда*. Москва, 1975. 24 ноября. С. 3; Речь короля Испании. *Известия*. Москва, 1975. 25 ноября. С. 3.

як і в 1874 р., серед обох представників династії Бурбонів: 1) «хуано-карлісти», які стояли за реставрацію монархії на чолі з Хуаном-Карлосом; 2) «альфонсисти», які пропонували монархію на чолі з кузеном Хуана-Карлоса – принцом Альфонсо, який був споріднений із родиною диктатора Франко. Соціалісти та комуністи, які спочатку поставилися до монархії з недовірою та скептицизмом, через певний час еволюціонували та повністю її підтримали.

Державницький етап реставрації іспанських Бурбонів 1975 року характеризується поступовим переходом від авторитарного до демократичного конституційно-монархічного режиму державного правління. На момент реставрації Хуан Карлос I Бурбон очолив державу з авторитарним режимом, яка не мала конституції та лише мала назву королівства, але за своєю суттю не була монархією. Ситуацію ускладнювало і те, що авторитарний політичний режим в Іспанії не дозволяв остаточно подолати наслідки Громадянської війни 1936–1939 років. Під час диктатури Ф. Франко держава перебувала у міжнародній ізоляції, що чітко дали Хуану Карлосу I зрозуміти і провідні європейські монархи, відмовившись бути присутніми на його коронації³⁶.

Задля забезпечення стабільності в державі після смерті Ф. Франко, перед королем постала проблема інтеграції навколо власної монархічної ідеї прихильників навіть альтернативних моделей державного розвитку. Основою для «національного консенсусу» стала реалізація демократизації політичного режиму: в липні 1976 та березні 1977 року було оголошено про амністію політ'язнів, у грудні 1976 року змінено франкістських керівників служби безпеки на їх наступників; в липні 1977 року ліквідовано «вертикальні» синдикати³⁷ (26 іспанських галузевих профспілок, які вибудовувалися за корпоративним принципом). Весь процес було розпочато завдяки особистій ініціативі монарха, який наполягав на необхідності реформування політичної системи. За допомогою застосування методу першої реставрації Бурбонів 1874 року, тобто укладення пакту між провідними політичними силами, вдалося виробити компромісну конституцію, котра була схвалена загальнонародним референдумом в 1978 році.

³⁶ Пожарская С. П. Бурбоны в Испании. С. 167.

³⁷ Орлов А. Единая и неделимая родина всех испанцев. *Международная жизнь*. Москва, 1998. № 7. С. 55; Правые пытаются помешать переменам в Испании. *За рубежом*. Москва, 1976. № 50 (859). С. 6.

Процес трансформації авторитаризму спровокував ще одну спробу, а дві попередні були здійснені у листопаді 1978³⁸ та 1979 році³⁹, частини військових намагалися здійснити в лютому 1981 року чергове в історії Іспанії «пронунсіаменто», але ця спроба не вдалася саме завдяки позиції короля, який виступив на захист демократії та парламентарної монархії⁴⁰. Це дало змогу остаточно стабілізувати систему реставрації в Іспанії. Таким чином, король, який виступив проти ще збережених консервативних кіл армії і служби безпеки, успішно подолав спробу франкістів повернутися до влади.

На міжнародній арені у 1980-ті роки вдалося досягнути визнання іноземними державами належного місця Іспанії в Європі, свідченням чого стало входження держави до політичної структури Північноатлантичного Альянсу (1982 рік) та її членство в Європейському Економічному Співтоваристві (1986 рік). Одним із наслідків входження до міжнародних структур стало зниження впливу армії на політичний розвиток держави, яка поступилася місцем великому капіталу та міжнародним корпораціям.

Скандали довкола правлячої династії вдалося залагодити завдяки зреченню від престолу Хуана Карлоса I Бурбона 2014 року на користь сина Феліпе VI.

Висновки

I. Які спонукальні причини дали змогу відновити династичну форму правління, які причини впливали на стабільність реставрації, її тривалість та вкоріненість та які дії були в цьому контексті доцільними, з одного боку, і недоцільними, з іншого?

Спонукальними причинами для проведення «пронунсіаменто» 1874 року стали прагнення миру, законності, порядку, стабільності, сильної авторитарної влади. Під час першої реставрації закладений штучний механізм функціонування парламентаризму дозволяв

³⁸ Испания: попытка военного переворота. *За рубежом*. Москва, 1978. № 48 (961). С. 6.

³⁹ Годлевська В. Ю. Перехід від авторитаризму до демократичного суспільства в Іспанії (1960–1982 роки) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Вінниця, 2006. С. 141.

⁴⁰ Хенкин С. М. Хуан Карлос I: портрет на фоне епохи. *Латинская Америка*. Москва, 2004. № 3. С. 103.

збалансовувати консервативні та ліберальні засади державності в рамках монархії включно до кризи 1898 року, яка й спричинила його крах. У першій третині ХХ століття не вдалося знайти ефективний органічний, а разом з тим і традиційний спосіб збалансування системи влади, і, відповідно, вирішення суспільних та етнічних проблем, що в умовах посилення соціалістичної республіканської альтернативи призвело до остаточної руйнації системи першої реставрації монархічної форми правління в Іспанії.

Спонукальними причинами для реставрації 1975 року в Іспанії стали необхідність визнання країни міжнародним співтовариством, а також розкол у суспільстві після громадянської війни та економічна відстаість. Тут суттєвою стала роль самого монарха в еволюції франкістської моделі держави в демократичну парламентарну монархію Бурбонів. Ця еволюція відбувалася синхронно із інтеграцією в рамках монархії консервативних, ліберальних та навіть соціалістичних основ монархічної державності. Разом з тим, цей процес призвів до вимушених поступок у ряді кардинальних принципів традиційного консерватизму, зокрема до добровільної втрати значної частини повноважень монарха. Хоча й слід зазначити, що завдяки закладеним у перші десять років існування монархії компромісно-балансним принципам та їх неухильному дотриманню, Іспанія існує і на цей момент як конституційна європейська монархія.

2. Якими були шляхи та програмні засади досягнення під час реставрації національного консенсусу і як впливало на проведення реставрації територіальне розміщення Іспанії? Яке під час обох реставрацій сформувалось відмінне бачення династичної держави представниками різних соціальних та професійних груп, з одного боку, і зовнішньополітичних чинників, з іншого, та як це бачення було втілене у відповідних юридичних актах?

Під час першої іспанської реставрації отримала поширення одна головна ідея – консолідації усіх іспанських політичних сил: реставраторів монархії та ініціаторів революції 1868 року. В основу формування на базі цієї загальнонаціональної ідеології були покладені три програмні засади: 1) синтез іспанської та європейської політичних традицій; 2) католицизм як чинник об'єднання народу; 3) створення правової держави. Безкровний перехід від республіки до монархії став можливим завдяки півострівному географічному розташуванню держави, що сприяло політичній та економічній

замкнутості Іспанії. Оскільки внутрішні іспанські проблеми серйозно не зачіпали інтереси жодної із провідних європейських держав, це дало змогу шляхом військового перевороту в умовах кризи республіканської форми правління здійснити в 1874 році реставрацію без активного та прямого втручання зовнішніх сил. Під час реставрації 1874 року духовенство, дворяни, селяни підтримали монархічну реставрацію. Буржуазія лише формувалася, тому її республіканські ідеї швидко перейшли у монархічні. Серед професорів університетів були поширені республіканські ідеї, як і серед молодших чинів армії. Оскільки Іспанія була форпостом світового католицизму, це зумовило той факт, що серед зовнішньополітичних чинників домінувала всяляка підтримка Ватикану. Санхертський маніфест 1874 року проголосив принципи короля Альфонсо XII. Конституція 1876 року була компромісною за змістом: влада розподілялася між королем та двопалатним парламентом.

Під час реставрації 1975 року отримала поширення одна головна ідея – національного консенсусу всіх політичних сил. В основу формування на базі цієї ідеї загальнонаціональної ідеології було покладено дві програмні засади: 1) над армією і політикою стоїть інститут монархії, який об'єднує всіх іспанців як підданих монарха; 2) здійснення в цьому руслі розширених демократичних реформ мирним шляхом. Під час диктатури Ф. Франко держава перебувала у міжнародній ізоляції, що чітко дали Хуану Карлосу I зрозуміти і провідні європейські монархи, відмовившись бути присутніми на його коронації. Разом з тим, територіальне розміщення Іспанії на Піренейському півострові, з одного боку, та розгалужені династичні зв'язки іспанських Бурбонів з іншими європейськими монархіями, з іншого, зумовили той факт, що серед зовнішньополітичних чинників проголошення монархії насамперед підтримали династії європейських країн: Шотландії, Франції, Швеції та Монако, а також сусіднього Марокко і Саудівської Аравії. Підтримали європейську Іспанію присутні на коронації президенти низки республік Європи, а саме Франції, ФРН та Ірландії. Щодо бачення держави різними соціальними чинниками, реставрація 1975 року була позначена тим фактом, що був сформований так званий середній клас, який прагнув змін, але спочатку до ідеї монархії поставився скептично. Представники «вільних професій» підтримали монархію через гоніння під час франкістської республіканської диктатури. Закон про успадкування проголосив Хуана Карлоса Бурбона

спадкоємцем влади Франко після смерті останнього у 1975 році. Хуан Карлос як король приймає 1976 року політичну реформу, а у 1978 році – Конституцію, за якою Іспанія стає парламентською демократичною монархією.

3. Які альтернативи відмінності прослідковувались під час обох реставрацій за типами втілення реставрації, процедурою проголошення реставрації, шляхами вироблення компромісу в рамках традиційної форми правління та методами стабілізації реставрації?

Типи втілення реставрації в Іспанії: перша реставрація в Іспанії була втілена за допомогою перевороту, із взяттям контролю над територією та стратегічно важливими об'єктами, з одночасною декларацією програми дій задля розширення соціальної та політичної бази режиму; друга реставрація монархії Бурбонів відбувалася шляхом еволюції: на першому підготовчому етапі передбачала тривалі та поступові переговори, здійснення реформ та схвалення їх шляхом референдуму.

Процедура проголошення реставрації відбувалася шляхом проголошення військовими із застосуванням сили (перша іспанська реставрація Бурбонів) та за допомогою поступового передавання влади легітимному представникові династії (друга іспанська реставрація Бурбонів).

У процесі державницького етапу відбувалося остаточне оформлення можливих альтернатив державного розвитку. Їх появі або, навпаки, усуненню можна було запобігти виробленням компромісної політики. Це ставало можливим лише там, де або імовірність реалізації альтернативної моделі державного розвитку була малопотужною, або спостерігалася нагальна необхідність у нормальному функціонуванні державних та суспільних інститутів. Компроміс у рамках традиційної форми правління досягався шляхом реформ або укладення угод між представниками політичних партій, котрі репрезентували інтереси переважної більшості населення держави.

Методом стабілізації першої іспанської реставрації стало введення диктатури, яка здатна ефективно, однак тимчасово, стабілізувати або частіше законсервувати ситуацію. На тривалу перспективу диктатура не є значно менше ефективнішою у вирішенні проблем, ніж політичні, економічні та соціальні реформи, яким вдалося закріпити монархічну форму правління в Іспанії аж до цього моменту.